

ПРО ДЕЯКІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА СТВОРЕННЯ ЛІТУРГІЙНИХ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ: А POSTERIORI

ABOUT SOME PREREQUISITES FOR SOLVING THE PROBLEM ON THE TRANSLATION AND CREATION OF LITURGICAL TEXTS IN MODERN LITERARY UKRAINIAN LANGUAGE: A POSTERIORI

Українська літургійна традиція є темою не для одного ґрунтовного дослідження, а її мовний аспект давно потребує всебічного обговорення вченою спільнотою. З огляду на останні події в церковному житті України та проголошений ПЦУ загальний курс на відкритість і доступність, питання створення нових літургійних перекладів, а також нових богослужбових текстів сучасною українською літературною мовою набуває неабиякого значення. Богослужбові тексти були для наших предків не просто молитовним супроводом священнодій, а часто основним джерелом інформації, яке допомагало засвоювати догматичні основи християнства. У давнину благочестиві люди, прийшовши до храму, ставали ближче до клиросу, щоб брати безпосередню участь у Літургії

Стверджено, що переклад та створення літургійних текстів сучасною українською літературною мовою становить проблему, для успішного розв'язання якої існує низка передумов. Спираючись на власний досвід роботи у цій сфері, дослідник визначає п'ять головних, на його думку, передумов: 1) створити фахову комісію та забезпечити її роботу; 2) створити греко-слов'яно-український словник богословської термінології; 3) визначити роль слов'янізмів у нових перекладах; 4) визначити тексти Священного Писання, якими перекладачі та гімнографи будуть послуговуватися під час роботи; 5) визначити місця потенційної богослужбової апробації перекладених і створених текстів. Докладно розглянуто

* Кандидат наук із богослів'я, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри Священного Писання Київської православної богословської академії.

** PhD in Theology, Candidate of Philological Sciences, Associate professor, Associate professor of the Department of Holy Scripture of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

Слова. Розуміти священні тексти, насолоджуватися ними й надихатися для подальшого втілення в повсякденному житті ідеалу християнської святості — річ звичайна для свідомості багатьох наших духовних попередників, чого, на жаль, не скажеш про сьогодні. Воно й не дивно: втративши смак до «богомислія», сучасна церковна та «наколоцерковна» громада нерідко обмежує своє духовне життя «відстоюванням служби» до помазання під час вечірнього богослужіння або до «Отче наш» під час Божественної Літургії. Така ситуація спричинена, щоправда, не лише духовним станом суспільства, а й фактичною відсутністю впродовж багатьох років конструктивної роботи церковних структур у сфері катехизації вірян та літургійних реформ, унаслідок чого акцент у богослужінні змістився зі Слова у бік ефектної зовнішньої обрядовості та її музичного супроводу, а активна роль парафіян у звершенні богослужіння була максимально обмежена. Досить згадати про відсутність інваріанта Типікону — уставу для священно- та церковнослужителів, що спричинило необхідність вдаватися до самостійних редакцій останнього за принципом «аще настоятель благословить», а також відсутності необхідних богослужбових чинів, які б реалізували молитовні запити сучасного суспільства. Наприклад, «Молебний спів на День міста» тощо. Окремим проблемним аспектом нашої літургійної традиції є, як уже було

кожну із зазначених передумов та надано рекомендації з їх реалізації.

Ключові слова: літургійний переклад, літургійна традиція, літургійні тексти, слов'янізми.

The author of the article claims that the translation and creation of liturgical texts in the modern literary Ukrainian language is a problem, for the successful solution of which there is a number of prerequisites. Based on his own experience in this field, the researcher identifies five main, in his opinion, prerequisites: to create a professional commission and ensure its work: no matter how valuable the creative experience of an individual translator is, the creation of high-quality and acceptable liturgical texts in Ukrainian for the majority of church communities still requires the presence of a team that would work step by step to solve this problem: translate, edit and create liturgical texts; create a Greek-Slavic-Ukrainian dictionary of theological terminology which is actively used in liturgical texts; determine the role of Slavonicisms in new translations (this is not only about separate Slavic lexemes and phraseological units, which should become the material of the corresponding dictionary due to their uniqueness and untranslatability, this refers to the whole layer of Slavonicisms that color the liturgical speech from an artistic and stylistic point of view); determine the texts of the Holy Scriptures which translators and hymnographers will use during their work (first of all, one should pay attention

зазначено, мовний, на якому варто зупинитися докладніше.

Перш ніж визначити деякі умови, які, на мою думку, передують розв'язанню проблеми перекладу та створення літургійних текстів сучасною українською літературною мовою, хотів би поділитися досвідом власної роботи спочатку у складі літургіко-богослужбової комісії УПЦ, а зараз ПЦУ. Як члену цієї комісії, мені доводилося створювати та редагувати деякі богослужбові тексти церковнослов'янською та українською мовами. Як приклад наведу коротку «Молитву за мир в Україні», написану в 2014 р. українською та церковнослов'янською мовами, «Молитовний чин на благословення християнської родини» (Труди КДА №20, с. 283–289), «Службу всім Вінницьким святим» (Труди КДА №22, с. 310–330) тощо. Регулярно доводилося займатися як прозовим, так і поетизованим перекладом із давньогрецької та латинської мов, які я викладаю в КНУ імені Тараса Шевченка. Мені відомі мовні особливості оригінальних гімнографічних текстів, які обов'язково, на мою думку, повинні бути відображені в перекладі цих текстів українською мовою. На додаток зауважу, що є не лише перекладачем-теоретиком, а й священником-практиком, який понад 26 років проголошує різноманітні богослужбові тексти на одній із сільських парафій тепер уже ПЦУ. З огляду на викладене хочу поділитися своїм скромним досвідом.

Яким би цінним не був творчий досвід перекладача, створення якісних і прийнятних для більшості церковних громад богослужбових текстів українською мовою все-таки передбачає наявність колективу, який би *step by step* працював над вирішенням цієї проблеми: перекладав, редагував і створював богослужбові тексти. І справа не лише в мовних компетенціях окремого фахівця (а в ідеалі бажано володіти принаймні давньогрецькою, латиною, біблійним івритом, старослов'янською, церковнослов'янською та українською літературною мовами), а в об'ємі матеріалу та бажаних термінах виконання роботи. Саме тому створення відповідної комісії та забезпечення її роботи є, на мою думку, головною передумовою для розв'язання зазначеної проблеми.

to the Psalter and the text of the New Testament: quotations, individual verses from these texts or paraphrases of them are often found in liturgical literature); determine places of potential liturgical approbation of translated and created texts. The author dwells on each of these prerequisites and at the end expresses the hope that the Ukrainian language in liturgical practice will become the subject of close attention for the domestic academic scientific circle.

Key words: *modern translation, prerequisites, liturgical tradition, liturgical texts, Slavonicisms.*

Другою передумовою або, можливо, одним із перших плодів діяльності такої комісії повинно стати створення хоча б короткого греко-слов'янсько-українського словника богословської термінології, яку активно уживаної в богослужбових текстах. Варто нарешті покласти розумний край творчості окремих перекладачів, запропонувавши до вжитку ті чи інші варіанти перекладних лексем. Надзвичайно актуальним у цьому контексті є питання словотвору та іншомовних запозичень.

Третьою передумовою, яка впливає з другої, є визначення ролі слов'янізмів у нових перекладах, що для нашої молитовної традиції є вкрай важливим. І не варто цього недооцінювати, особливо якщо оптимістично передбачати подальше приєднання до ПЦУ парафій із УПЦ МП.

Четверта передумова полягає в потребі визначитись із текстами Святого Письма, якими перекладачі будуть послуговуватися під час роботи. Це також надзвичайно актуальне питання. У першу чергу слід звернути увагу на Псалтир і Новий Завіт. Цитати, окремі вірші із цих текстів або парафрази на них часто трапляються в богослужбовій літературі. Приклад: богослужбовий псалтир в перекладі 1920 р., що був здійснений у Києві, текст якого редагували професори Української богословської академії в Мюнхені, і Книга Псалмів із перекладацького відділу Українського біблійного товариства 2016 р. Варто порівняти текст бодай одного псалма, щоб зрозуміти, що перший переклад зазнав богослужбової апробації, а ось другому ще слід доводити свою богослужбову придатність.

І остання передумова: усі результати роботи комісії з перекладу богослужбових текстів українською мовою так і залишаться теоретичним надбанням, якщо не відбуватиметься їх регулярної богослужбової апробації. З цією метою потрібно визначити місця потенційної богослужбової апробації перекладених і створених текстів.

Розглянемо докладніше кожен з поданих передумов.

1. Хто б не входив до складу перекладацької комісії, серед її членів обов'язково мають бути представники академічного середовища, які могли б проаналізувати літургійні тексти на їх відповідність мовно-літературній нормі. Як доводить досвід, представникам із церковного середовища часто бракує виваженої академічності, якій властиво все обґрунтовувати з наукової точки зору. Можливо, тоді б із наших літургійних текстів були усунені фрази на зразок *пришпили мене до страху Твого* (Канон Ісусу Найсолодшому, пісня 7), *нехай буду я відлучений від долі ліворучної*

(Канон Ангелу-охоронителю, пісня 4), мене, сплячого в тяжких гріхах, збережи як несплячого (Ibidem, пісня 5), Непереможній Воеводі — переможній ми... (Акафіст до Пресвятої Богородиці, кондак 1)¹. По-друге, для мовознавців мова літургійних текстів могла б стати неозорим полем для досліджень, принаймні у сфері лексикології. Гадаю, вже давно слід поповнити словник української мови лексемами із богословської та літургійної сфер.

2. Як уже було зазначено, другою передумовою повинно стати створення греко-слов'яно-українського словника богословської термінології, активно уживаної в богослужбових текстах. Нині, незважаючи на різноманітні напрацювання науковців-богословів з УГКЦ у цій сфері², такого словника немає. Щоправда, КДАіС 2021 р. випустила «Богословський термінологічно-правовписний поради́ник» для студентів духовних навчальних закладів (Поради́ник 2021). Проте ні за своєю концепцією, а подекуди і якістю наведеного там матеріалу він аж ніяк не задовольняє потреб сучасної богословської науки. Чого лише варте написання імені Христа з двома літерами «і»: *Ісус* (Поради́ник 2021, с. 42). Видно, на думку деяких російськомовних теологів, вживання імені Христа з однією літерою «і» відступає від «вірності традиціям Святого Православ'я» (Поради́ник 2021, с. 10) і викривляє догматичне вчення Церкви. Звучить наївно, але мені колись доводилося чути недолугі міркування з цього приводу та пояснювати одному з членів видавничої групи цього поради́ника основи фонетики давньогрецької та української мов. Воно й не дивно: для навчальної структури московського патріархату, яка й понині не може позбутися своїх фобій щодо української мови як богослужбової та літургійної, поява такого словника є досить штучним проектом: вона не зумовлена практикою!

Отже, чому саме тримовний словник? По-перше, численні оригінальні єврейські та грецькі лексеми *de facto* належать до того лексичного фонду, яким світова і вітчизняна богословська наука послуговується вже не перше тисячоліття. Тому тут ідеться не про переклад, а про відповідну транслітерацію і фонетичний інваріант лексеми. Наприклад: *Ісаак*, *Ісак* або *Іцхак*, *Ієрусалим* або *Єрусалим*; апофатичний і катафатичний, *баптизм*, *гімнографія*, *декалог*, *дихотомія*, *екзарх*, *енколпійон*, *Євхаристійний канон*, *ієромонах*, *ікономія* та *акривія*, *кафізма* і *керигма* etc. — усі ці та численні інші лексеми становлять своєрідний лексикон здебільшого грецьких не-

¹ Усі приклади взято з Правильника, наведеного у списку джерел.

² Ідеться про «Майстерню літургійних перекладів «Трипісонець» (Андрій Шкраб'юк, Тарас Тимо, Максим Тимо, о. Василь Рудейко), що працює у Львові.

перекладностей. Інша річ, теологічний і літургійний понятійний апарат, який свого часу було перекладено слов'янською мовою. Безумовно, слід брати до уваги його багатовікове використання, незважаючи на те, чи зафіксовані ці лексеми в офіційних словниках української мови, чи ні. *Смиреномудрість* або *смиреномудреність*, *ціломудрість* або *ціломудреність*, *гріх* і *покаяння* тощо — ці слов'янізми відображають цілі богословські концепти і не мають відповідників у сучасній українській мові. Адже *ціломудрість* — це не *цнота* і *незайманість*, а *покаяння* хоч і можна вважати, згідно з оригіналом³, *переосмисленням*, але годі й уявити духовне життя християн без цього слова. Так само не варто плутати лексеми *плоть* і *тіло* та похідні від них *вплочення* й *втілення*, що не одне й те саме з богословської точки зору⁴. Дивною та незрозумілою виглядає також заміна в сучасних перекладах Службника лексеми *щедроти* словом *милосердя* (Службник 2021, с. 61). В оригіналі це абсолютно різні слова, які виражають суміжні, але не тотожні поняття. До такого лексикону слов'янських неперекладностей належить насправді чимало богословських понять-концептів, а також теонімо-поетонімів, які, на мою думку, не варто перекладати українською: *Взбранна Воевода*, *Невіста Неневісна*, *падший ангел*, *падший Адам* тощо. Щодо останнього, то тут хотів би пригадати свою розмову з покійною нині Н. Ф. Клименко, яка вмовляла мене замінити слово «падший» у приспіві-рефрені перекладеного мною з грецької мови кондака Романа Мелода [Кожушний 2009, с. 199–212]. «Той, Хто подає падшим воскресіння» — так звучав у моєму перекладі цей рефрен, де описовий зворот говорить про Христа, що подає воскресіння тим, хто впав у гріх, тобто всьому людству. З теологічного погляду, маємо тут догматично-віронавчальний концепт, а з погляду літургійної поезії — розгорнутий теонімо-поетонім [Кожушний 2010, с. 456–461]. Як тоді, так і зараз я не знаходжу більш точної і теологічно виправданої лексеми: не *впалий*, не *пропащий*, не *грішний*, а саме *падший*. І тому пропоную внести такий варіант перекладу у словники. Щодо українськомовної складової словника, то тут, як на мене, доведеться докласти чимало зусиль, перекладаючи лексеми і фрази, які однозначно цього потребують, як-от *истоцание по плоти Единородного* та ін.

³ Μετανοέω «переосмислювати», звідси μετάνοια «переосмислення» або, у слов'янській традиції, «покаяння».

⁴ Якщо максимально просто пояснити, то *плоть* — це певний універсальний матеріал, а *тіло* — це вже складна організація цього матеріалу. З богословського погляду, Христос саме воплотився, тобто, освятивши грубу матерію, прийняв у Свою Божественну Іпостась повноцінне людське ество — став Людиною. Ось що означає лексема *вплочення*.

3. Третя передумова впливає з другої: роль слов'янізмів при створенні нових літургійних текстів та нових перекладів. Тут ідеться не лише про окремі слов'янські лексеми та фразеологізми, які мають стати матеріалом відповідного словника через свою унікальність і неперекладність. Мова йде про цілий шар слов'янізмів, які надають літургійному мовленню художньо-стилістичного забарвлення, як наприклад: повні і стягнені форми прикметників: *святий* — *свят*, *святая* — *свята*, *благословен* — *благословенний*; лексеми із префіксами *воз-*, *пре-*: *возносити*, *превозносити*, *возсилати* тощо; форми найвищого ступеня порівняння прикметника, утворені за допомогою префікса *пре-*: *пренепорочна*, *преосвященніший*.

Окремо слід згадати про парадигму відмінювання у *Praesens indicativi activi* дієслова *быти*, яке для багатьох є маркером «церковного» стилю. Можна помітити, що, намагаючись «слов'янізувати» текст, формою «еси» навіть зловживають; натомість виважене й виправдане її використання може посприяти становленню метрико-мелодійного орнаменту богослужбового мовлення. Наприклад, доречним є вживання *еси* при стягнених формах прикметників: *благословен еси*; *свят, свят, свят еси Боже наш*. І навпаки, використовуючи повну форму прикметника, цього дієслова слід уникати: *благословенний Ти, святий Ти* тощо.

Гадаю, що, редагуючи, перекладаючи або створюючи нові літургійні тексти, потрібно уникати як штучної слов'янської архаїзації, так і нерозумного українськомовного пуризму, пам'ятаючи, що ми маємо багаторічну літургійно-перекладацьку традицію, на яку необхідно орієнтуватися. Варто також пам'ятати про спосіб виконання літургійних текстів — спів або богослужбовий речитатив.

4. Четверта передумова: тексти Священного Писання, які активно використовуються при перекладі та створенні літургійних текстів. Незважаючи на те, що останнім часом з'явилися і продовжують з'являтися авторські переклади Псалтиря та Нового Завіту українською мовою, усі вони, на жаль, позбавлені науково-критичного апарата, тобто не мають відповідного обґрунтування, а часом зовсім не спираються на ті традиції, які напрацювала українська перекладацька школа⁵. Аналіз Бого-

⁵ Натомість у сучасній російськомовній літературі є цікаві приклади як теоретичного опрацювання Псалтиря, так і обґрунтованого перекладу біблійної поезії: «Поэтика библейского параллелизма» А. Десницького; наукові праці М. Селезньова (на одну з них даю посилання у списку літератури); переклад та глибокий філософський аналіз псалмів Є.А. Авдеенка.

службового псалтиря в київському перекладі 1920 р., текст якого редагували професори Української Богословської Академії в Мюнхені (Псалтир 1989), *Книги Псалмів* із перекладацького відділу УБТ 2016 р. (Псалми 2016) і *Псалмів* у перекладі В. Романенка (Псалми 2022) показує: право на існування має кожен із цих перекладів, а от богослужбовій традиції більше відповідає перший, тоді як другий є виваженим науковим варіантом, а третій презентує аматорський перекладацький досвід. Розмірковуючи над перекладом Псалтиря, можу поділитися також власним скромним досвідом роботи над цими вічними гімнами: впродовж кількох останніх років я надрукував декілька статей, присвячених лінгвістичним схоліям до власного українськомовного перекладу вибраних псалмів [Кожушний 2020, с. 71–85; Кожушний 2022, с. 36–39; Кожушний 2023, с. 72–77]. Аналізуючи масоретський, грецький, слов'янський тексти та низку українських перекладів, пропоную на суд читачеві свій варіант останнього, який, з одного боку, намагається дотримуватися традиції, а з іншого — враховує результати нового компаративного аналізу оригінальних текстів.

5. Апробація. Як промовляє стародавня мудрість: «Практика без теорії сліпа, а теорія без практики — мертва». Тому перекладені та новостворені літургійні тексти потребують обов'язкової богослужбової апробації. Гадаю, що академічні, семінарські та монастирські храми можуть стати для цього молитовними майданчиками.

Висновки. Вважаємо, що українська мова в літургійній практиці потребує подальшого лінгвістичного аналізу. Цілий ряд факторів тривалий час не сприяв тому, аби в наукових часописах та альманахах з'являлися анотовані переклади патристичних творів та мовознавчі розвідки, присвячені мові Священного Писання, святоотцівських творів та поетичних сакральних текстів. Воно й не дивно: богословська наука була і залишається певною мірою зараз штучно викресленою з вітчизняного науково-освітнього процесу. Упевнений, що разом із входженням України до європейського та світового освітнього простору та подальшим розвитком на державному рівні богословської науки така ситуація зазнає кардинальних змін.

Джерела

1. Правильник. Канони на кожен день. Повне правило до причастя. Глибока: «Благодатний вогонь», 2014. 528 с.
2. Псалми / Переклад В.І. Романенка. Київ: 2022. 224 с.
3. Псалтир. Пісні-псалми Давида царя і пророка. Видання УАПЦ в Австралії і Новій Зеландії, 1989. 158 с.

4. Псалми. Притчі. Сучасний переклад з давньоєврейської мови. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2016. 102 с.
5. Порадник богословський термінологічно-правописний. Київ: видавничий відділ Української Православної Церкви, 2021. 144 с.
6. Службеник. Частина перша. Київ: Синодальне видавничо-просвітницьке управління ПЦУ, 2021. 296 с.
7. Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії. Київ, 2020. №20 (192). 311 с.
8. Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії. Київ, 2020. №22 (194). 368 с.

Література

1. Авдеенко Е.А. Псалмы: библейское мировоззрение. Том 1. Москва: «Испытайте писания», 2017. 320 с.
2. Десницький А.С. Поэтика библейского параллелизма. Москва: Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 2007. 554 с.
3. Кожушний О.В. Лінгвістичні схоїї до українськомовного перекладу 50-го і 90-го псалмів. *Studia Linguistica. Збірник наукових праць*. Т. XVI. Київ: Видав.-поліграф. Центр «Київський університет», 2020. С. 71–85.
4. Кожушний О.В. Лінгвістичні схоїї до українськомовного перекладу 1-3 псалмів. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (32). Київ: Видав.-поліграф. Центр «Київський університет», 2022. С. 36–39.
5. Кожушний О.В. Лінгвістичні схоїї до українськомовного перекладу 4-5 псалмів. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (34). Київ: Видав.-поліграф. Центр «Київський університет», 2023. С. 72–77.
6. Кожушний О.В., прот. Преподобний Роман Солодкостівець і візантійська гімнографія III–VIII століть. Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2009. 264 с.
7. Кожушний О.В., прот. Синонімічні теонімо-поетоніми як важливий чинник художнього мовлення. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 30. Київ: Видавн.-поліграф. центр “Київський університет”, 2010. С.456–461.
8. Селезнёв М. Псалом Давида: мольба, переходящая в крик. Журнал Московской Патриархии. 2012. №3. С. 58–63.

Dzherela

1. Pravyl'nyk. Kanony na kozhen' den. Povne pravlyo do pry chastya. Glyboka: «Blaгодatnyj vagon», 2014. 528 s.
2. Psalmy / Pereklad V.I. Romanenka. Kyiv: 2022. 224 s.
3. Psalmyr. Pisni-psalmy Davyda czarya i proroka. Vydannya UAPCz v Avstraliyi i Novij Zelyandiyi, 1989. 158 s.
4. Psalmy. Prytchi. Suchasnyj pereklad z davnoyevrejskoyi movy. Kyiv: Ukrainys'ke Biblijne Tovarystvo, 2016. 102 s.
5. Poradnyk bogoslovs'kyj terminologichno-pravopysnyj. Kyiv: vydavnychyj viddil Ukrainys'koyi Pravoslavnoyi Cerkvy, 2021. 144 s.
6. Sluzhebnyk. Chastyna persha. Kyiv: Synodal'ne vydavnycho-prosvitnyczke upravlinnya PCzU, 2021. 296 s.
7. Trudy Kyivys'koyi Duxovnoyi Akademiyi: naukovyj zbirnyk Kyivys'koyi pravoslavnoyi bogoslovs'koyi akademiyi. Kyiv, 2020. №20 (192). 311 s.
8. Trudy Kyivys'koyi Duxovnoyi Akademiyi: naukovyj zbirnyk Kyivys'koyi pravoslavnoyi bogoslovs'koyi akademiyi. Kyiv, 2020. №22 (194). 368 s.

References

1. Avdeenko E.A. Psalmy: biblejskoe mirovozzrenie. T. 1. Moskva: «Ispytajte pisanija», 2017. 320 s.

2. Desnickii A.S. Pojetika biblejskogo parallelizma. Moskva: Biblejsko-bogoslovskij institut sv. Apostola Andreja, 2007. 554 s.
3. Kozhushnyy O.V. Linhvistychni skholiyi do ukrayins'komovnoho perekladu 50-ho i 90-ho psalmiv. *Studia Linguistica. Zbirnyk naukovykh prats'*. Vol. XVI. Kyiv: Vydav.-polihraf. Tsentр «Kyyivs'kyi universytete», 2020. S. 71–85.
4. Kozhushnyy O.V. Linhvistychni skholiyi do ukrayins'komovnoho perekladu 1–3 psalmiv. *Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'klorystyka. Zbirnyk naukovykh prats'*. Vol. 2 (32). Kyiv: Vydav.-polihraf. Tsentр «Kyyivs'kyi universytete», 2022. S. 36–39.
5. Kozhushnyy O.V. Linhvistychni skholiyi do ukrayins'komovnoho perekladu 4-5 psalmiv. *Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'klorystyka. Zbirnyk naukovykh prats'*. Vol. 2 (34). Kyiv: Vydav.-polihraf. Tsentр «Kyyivs'kyi universytete», 2023. S. 72–77.
6. Kozhushnyy O.V., prot. Prepodobnyy Roman Solodkospivets' i vizantiys'ka himnografiya III–VIII stolit'. Kyiv: Vydavnychyy viddil Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy, 2009. 264 s.
7. Kozhushnyy O.V., prot. Synonimichni teonimo-poetonimy yak vazhlyvyy chynnyk khudozhn'oho movlennya / O.V.Kozhushnyy // *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu.* – Vypusk 30. – K.: Vydavn.-polihraf. tsentр “Kyyivs'kyi universytet”, 2010. – S.456-461.
8. Seleznyov M. Psalom Davida: mol'ba, perehodjashhaja v krik. *Zhurnal Moskovskoy Patriarkhii.* 2012. №3. 58–63.